

ta, poeta bez poezija, Ciganin bez čerge, knez bez kneževine, besmrtni samoubica, sveštenik bez boga i pastve, koljušar bez konja, šumar u pustari u kojoj nema ni jednog jedinog stabla, a kamo li šume... Pa, onda: političar bez stranke i ubedenja, sluga bez gospodara, bogataš bez imovine, bez firme, novca i ugleda (pokazuje ih sve redom)... A ko sti ti, čoveče? Ko je ovaj čutljivi gost?

Cordar: Čitao sam njegove papire. Tamo piše: GAVRA N. (očevio ime Nestor) GAVRAN, geometar iz Pečuja. Ispada da mu je i ime i prezime Gavran. Dvostruki gavran, to nekako...

Gavran (podize glavu sa stola, gleda okolo iznenađeno, kao da se budi):...

Niko: Video sam ga dole u ritu sa tim njegovim spravama i letvama. Virio je i nišanio kroz durbin, pa onda zapisivao nešto na velikim svcima papira.

Leptir: Kao da sam ga sreo u Bečkereku, ali nisam siguran...

Muša: Šta si radio u onoj baruštini? Nisi valjda premerav močvaru?

Gavran: Nikad više...

Kostić: Eto, čusmo mu glas. Dobro veče, gospodine Gavran!

Lamanski: Video sam ga kad je stigao ovamo. Bio je sav mokar i blatnjav, izudaran i krvav. Ništa nije nosio sa sobom, a jedino što smo čuli od njega, to je...

Gavran (u jednom dahu, iz dubine duše): Nikad više.

Leptir: Meni se čini da on sa te dve reči kaže mnogo više nego svi mi koji razgovaramo i meljemo cele noći. Osećam da on u sebi nosi veliki bol i nesreću, a da ne može nama, neznancima i protivumama, da priča o svemu što je preživeo i propatio, nego samo kaže...

Gavran: Nikad više!

Leptir... Što znači mnogo više nego što mogu da ponesu sebi te dve kratke, krhke i jednostavne reči. Taj čovek je naš sapatnik. Našao se u pravom društvu promašenih ljudi. Ako je pokušao da premeri i da na crta rit, onda je on moj brat. Brate, Gavrane, podizem ovu čašu i ispijam je u tvoje zdravlje! Živ mi i zdrav bio...

Gavran: Nikad više!

Kostić: Gospodine, Gavriilo, ustanite, molim vas, da vas bolje vidimo, da se upoznamo... Ukoliko se već negde, ranije nismo sreli?

Muša: Kakav crni ogrtač — meni liči na krila kakve noćne neman... Pa, taj ptičiji profil i sitne, prodorne, crne, blistave, male oči... Podseća me na neku pticu...

Kostić: Kao da vam je ponoć utočište, gospodine? Kao da ste ova- mo stigli pravo iz Hada?

Gavran: Nikad više...

Muša: Sve nade me ostaviše, svi druzi se razbežaše...

Gavran... Nikad više.

Kostić: U pravu ste. Prisetimo se one stare pesme koja bi mogla biti naša himna, koji je ispevao nesrećnik, veoma sličan nama... Kako ono beše?

Niko: Napregnuh svog duha silu, da razaznam, u bunilu, šta ta ptica, dok se njiše... Šta ta crna i pogubna, stara ptica dok se njiše, misli, grakuć...

Gavran: Nikad više!

Leptir: Ptico, tvoje oči plamne, dno mog srca potpališe!

Gavran (odmahuje rukom, šapuče jedva čujno) Nikad više...

Cordar (krsti se, izmiče): Zli proroče, okrutniče! Ptico ili zloslutniče! Kušatelj il Nečastivi, iz olujne, tamne kiše tebe šalje! Iz dalekih, pustih strana pristiže do jeznog stana! Reci istinu, što tiše...

Gavran (samo se po otvaranju usta i micanju usnama može zaključiti šta govori): Nikad više...

Kostić: Ptico, proroče, šta si da si! Kunem te Nebom i Bogom! Dal ću dušu ja ledenu, u dalekom tom Edenu, svit uz ženu posvećenu što Lenora je krstiše?

Gavran: NIKAD VIŠE!

Kostić (iskolačenih, ludih očiju, sav izbezumljen, obliven znojem): Čekaj, stani!... Možda nisi dobro čuo? Ovo što te pitam vrlo je važno. To je, za mene, pitanje života ili smrti, pa i više od toga... Slušaj pažljivo!...

Gavran (dohvata bokal, čeka):...

Kostić: Hoću li biti ja u Raju sa ženom koja se zove Lenora?

Gavran (Kostiću u oči, groznim glasom): NIKAD, NIKAD, NIKAD VIŠE! (ispija, vino se prosipa, neprijatna tišina, svi su se ukocili na mestima i u pozama u kojima ih je zatekao Gavranov krik).

Kostić (obraća se Gavranu, grubo): Vadi kljun iz moga srca! (onda saginje glavu, hoda okolo kao izgubljen i govori, glasno, ne hajuci da li ga ko sluša) A ko sam pa ja? Kad bih samo znao ko sam?... (sasvim tiho, pa sve glasnije) Novinar bez svojih novina. I gore od toga: moje su novine bile cenzurisane, pisao sam samo kako drugi hoće, ulagivao se, pužio... Poslanik bez mandata... Patriota bez otadžbine!... Putnik bez cilja. Bekrija čija se žed ničim ne da utazi! Beskućnik, ništarija... Profesor prava bez studenata. Znalac jezika na kojima nikada nisam pisao, niti imao sagovornika... Pisac drama koje niko neće da igra. Sačinilac bezvrednih, bleđih stihotvorenija, koga niko nikada nije ozbiljno shvatio... Ko sam ja? Popularni tvoritelj pesmica u ženskim spomenarima i traženji i omiljeni sastavljač epitafa. Ovde leži nesrećnik taj i taj, voleo je svoju majku i zemlju... Ko sam ja da budem srećan? Ko sam ja da tražim, da zahtevam da budem srećan? Ko sam ja da tražim, da budem voljen? Ja, izlapeli, žedni starac, koga poštuju i prihvataju nesrećni i propalice sa dna Noći... Da se nadam, da pitam za Lenoru, da je sanjam, to ne može biti!...

Gavran (utešno, sapatnički): Nikad više...

Kostić: Znam, jedanaesta carinarnica! Neću je proći, znam. Oholost, gordost, taština. Jedanaesta trošarinska stanica. To je kraj. Dogodiće se baš ono od čega sam se plašio i zbog čega sam oduvek strepeo. Odatle, znači, propadam ravno u Pakao... I nikada više neću sresti Lenoru?

Gavran (širi ruke, obara pogled):

Kostić: Ko sam ja da se nadam?! Uvek trinaesti za stolom... (naglo odlazi, svi se okreću za njim, tajac)

(Zavesa, Hvušššš!)

Napomena: Ovde sam koristio odlomke iz pesme "Gavran" Edgara Alana Poa, u prevodu i prepevu Stanislava Vinavera i Kolje Mičevića. Pisac.

desilo mi se da i u izgnanstvu budem izgnan

razgovor s dimitru cепенjagom

Ko je Dimitru Cепенjag?

Čovek koga je rumunska stvarnost naučila da sumnja, i kao takva podarila jednog Siorana, njegovog dobrog prijatelja. Često je bio izložen Karpatskim vetrovima, a sada, kada se njegova zemlja prepušta stihiji, on se smeška. Možda je to vlaška katarza, poslednji čin grčke tragedije. Grčka nikada nije bila daleko od Rumunije.

Roden je 1937, u Bukureštu. Studirao je prava i književnost. Debitovao je u književnom časopisu *Gazeta literara* 1964. Potom je urednik ugledne izdavačke kuće Kartea romaneaska, kada je direktor poznati pisac Marin Preda. Objavio je tri knjige u Rumuniji: *Vežbe* (1966), *Hladnoća* (1967), *Čekanje* (1972). Pokretač je oniričkog pokreta u rumunskoj prozi. U Francuskoj, gde sada živi, objavio je šest romana. Jedan od njegovih romana, *Uzaludna fuga smrti*, izlazi uskoro i na srpskom. Biće to prva Cепенjagova knjiga u Jugoslaviji. Dodajmo još nekoliko podataka o Dimitriu Cепенjagu: između 75. i 80. godine glavni je urednik pariskog časopisa *Cahieres de l'Est*. Bavi se profesionalno šahom; učestvuje na više međunarodnih šahovskih turnira između 77. i 86. godine. Pre dve godine za dlaku mu je izmakla čuvena francuska nagrada *Medicis* koja se dodeljuje za najbolji roman koji je na francuskom napisao jedan stranac.

Zašto ste otišli iz Rumunije?

— Nisam napustio Rumuniju. Bio sam prisiljen da 1975. ostanem u Parizu, jer mi je oduzeto rumunsko državljanstvo. Predsednikovim dekretom! Mogao bih da se hvalim da mi je oduzeto državljanstvo baš zato što nisam odlučio da kao drugi tražim politički azil. Između 68. i 75. četiri puta sam putovao u Pariz, gde sam produžio boravak koliko god sam mogao.

LES RECHERCHES DE TSEPENEAG

* ARPIEGES, de Dimitru Tsepeneag, traduit du roumain par Alain Parisot, Flammarion, 384 p., 29 F.

NOUS les savons : c'est notamment à propos du récit que le roman moderne se distingue du roman traditionnel. Celui-ci s'y soumet, celui-là le met en cause. L'une des principales procédures de cette contestation est l'usage toujours plus résolu du principe de similitude : c'est par ses variantes que le récit est avarié. Territoire très vaste, déjà, et dans lequel on peut déterminer trois régions. Les variantes rousselliennes, où le récit doit admettre, ainsi que Roussel l'a fait dans ses *Textes-Genèse*, des événements liés entre eux par la similitude des mots qui les présentent. Les variantes noliennes, où le récit doit in-

l'employé un contôleur, etc. La scène peut servir aussi de réservoir : il suffit alors de faire jouer d'autres combinaisons. Les éléments restent cette fois les mêmes mais la situation est différente : tel voyageur assiste à l'égorgement d'un porc par un homme à casquette de chauffeur, etc. Ainsi, avec un matériel minimal dont on tire le travail maximal, d'innombrables scènes se multiplient, à l'infini.

La prévision

Le problème est alors de les mettre en relation. Proposant certains raffinements avec une virtuosité parfaite, Tsepeneag utilise les deux règles d'enchaînement désormais éprouvées. Règle de la

Počeo sam već da objavljujem svoje knjige prevedene na francuski, a 1975. pokrenuo sam tromesečni časopis *Cahieres de l'Est*, gde sam objavljivao priloge iz istočnih zemalja. Zaokružio sam dvadeset brojeva. Treba reći da je u tom periodu Čaušesku bio veoma okupiran svojom slavom na Zapadu. Hteo je da se predstavi kao liberal i nezavisan. Shvatio sam da pisac pobunjenik, ako se ne plaši, ima šansu. No, velika većina njih je bila uplašena. Znate, kao u bajkama: Car odlazi na most u lavljoj koži i pokušava da uplaši sina koji odlazi u beli svet. Ja se nisam uplašio lavlje kože Sekuritatiee i prešao sam most: u oba pravca, koliko god puta sam mogao. Bilo je to preveliko izazivanje!... Platilo sam ga. Jedina stvar kojom nisam kalkulirao, kao šahovski igrač, bila je da protivnik obori tablu sa figurama. To se ipak dogodilo kada mi predsednikovim dekretom oduzeto državljanstvo. Igra je bila završena! Počelo je izgnanstvo... Medutim, nekoliko godina kasnije riziči su postali preopasni i ne znam da li bih se usudio da ih tako izazivam.

U Vašim delima su godinama lupom tražili i ono čega nema

— Od 1966. do 1975. doživio sam dvostruko osporavanje: estetsko-ideološko mojih tekstova, kao i osporavanje oniričkog pokreta. Nisam hteo da se bavim politikom u svojim tekstovima jer su u njima i lupom tražili ko zna

kakve mračne stvari, čudeći se kako ne mogu da ih nađu. Bili su u pravu! Međutim, nisam oklevao da podržavam one — malobrojne — koji su pokušavali da osuđuju režim, kao Paul Goma. On je bio toliko izolovan da je u meni izazvao samilost. Priznajem da to nije bila samo širokogrudost već svojevrsna osveta za moje komunizmom uprošćeno detinjstvo i mladost: moj otac je proveo devet godina u zatvoru (u zatvoru »Kanal«), a cela moja se porodica grčila u bedi. Kako da odolim iskušenju da pružim ruku Nikolajeu Brebanu, bivšem članu Centralnog Komiteta, kada je u Parizu, protestujući protiv **Julskih teza**, odlučio da podnese ostavku na mesto glavnog urednika časopisa **România literara** (Književna Rumunija). Na žalost, i on je ostao usamljen posle toga.

Rumunska opozicija duboko je patila od nesloge. Rumunima nije nedostajala hrabrost, već elementarna solidarnost. Naši gresi su va vijeki vjekova bili: sumnja i zavist.

Da li Vas je nostalgija mučila u egzilu?

— Ne mogu da kažem da sam odviše patio od čežnje za rodnom grudom. Obožavam Pariz, najljepši grad na svetu. Za mene je otadžbina rumunski jezik. Čeznuo sam za rumunskim jezikom više nego za prijateljima. I još nešto, specifično za pisca. Sudbina mojih reči je bila da nestaju, progutane rečima mog prevodioca. Dok sam pisao na rumunskom patio sam pri pomisli da, zapravo, ne postojim, osim kao ime (teško za izgovor!) na koricama, kao glava bez tela. Izgubilo se u pozajmljenom kostimu. Ako više godina nisam objavljivao ili sam više voleo da igram šah ili da pišem (na francuskom) članke i šahovske knjige, bilo je to i zbog toga što nisam podnosio da mi reči budu ubijane.

Osamdesetih godina počeo sam da pišem na francuskom. Imao sam sreću da sam »buržuski« vaspitan u porodici, pa sam francuski i nemački znao pre nego što sam pošao u školu. Na primer, naučio sam goticu pre nego abecedu. Da bi se pisalo na stranom jeziku najteže je zaboraviti, bar za trenutak, maternji jezik. Tako — kako veli Hajdeggersámo mišljenje je prevod. Kada tražimo reči da bismo se iskazali opet prevodimo: sa svog jezika na adekvatan jezik, kadar da prenese i drugima naše misli. U književnosti stvari se komplikuju jer kada pišem nije neophodno da prenesem nešto što je postojalo pre — pisanja (u činjeničnoj stvarnosti), već se nadam da rečima stvaram lingvističku skripturalnu »stvarnost«; to je prema ostalom, u analognom odnosu i, u svakom slučaju, nije oponašanje. To je kredo nerealističkog pisca za koga jezik nije, u svakom slučaju, poštansko sandoče.

Napisao sam za Nemce esej o izgnanstvu u kojem tvrdim da je izgnanik neka vrsta »umetnika gladi« (izraz pripada Kafki), jer on ne učestvuje potpuno u društveno-kulturnom životu zemlje domaćina. To je, možda, najteže podneti. Smrt je to, doživljena kao anticipacija. Ostanemo li kod Kafke, moglo bi se govoriti o »lovcu Grahusu«, živom mrtvacu, koga na nosilima i u barkama šetaju iz jednog grada u drugi. Mogu se napisati mne stranice o izgnanstvu, o tom mikrokosmosu, koji se sociopsihološkog stanovništva prelama karakteristike makrokosmosa od kojeg se otepio, naglašavajući ih.

Što se mene tiče, došao sam u situaciju da budem izgnan u izgnanstvu. No to je predugečka istorija koja zahteva detaljna objašnjenja i nisam raspoložen za njih.

Zašto savremena rumunska proza nije poznata u Parizu?

— Francuska književnost je jedna od velikih književnosti sveta. Francuska istorija i njena sudbina su primerne. Nije ni Sioran napisao u delirijumu zavidnog provincijskog intelektualca: »Želeo bih da Rumunija ima stanovništvo poput Kine a kulturu poput Francuske«.

Prirodno je, dakle, da Francuzi sebe smatraju pupkom sveta, da gledaju prevashodno sebe. Hoću da kažem, drugim rečima, da je francuska literatura uvek bila sebi dovoljna. Sve ostalo je suvišno, luksuz ili moda. Govorimo samo o našoj epohi: bilo je jedno vreme u modi severnoamerički roman (Hemingvej, Fokner, Dos Pasos), zatim je došao u modu južnoamerički roman. Već nekoliko godina postoji zav-

dan interes za italijansku književnost. Ali nemojmo zaboraviti da su engleski i španski »svetski« jezici a Italija je sused. Šta je Rumunija za Francusku? Otkrili su je pre nekoliko meseci kao hendikepiranu roduku, bogalja kome bi hteli da pomognu. Svi Francuzi se čude što Rumuni govore francuski. To je preterivanje: kladam se da ima više Jugoslovena koji govore francuski nego Rumuna. Prirodno je, jer su više puta i duže bili u kontaktu sa Francuskom. No, ima još nešto. Rumun uopšte, a posebno pisac je strašno egoistično biće i govori samo o svojim ličnim zaslugama. Rumunska emigracija nije znala da »propagira« rumunsku književnost. Jedno vreme se snebivala da prihvati elementarnu istinu da se rumunska književnost stvara u Rumuniji a ne u izgnanstvu. Sva-ko se bori da objavi samo sebe. Pa i ja. Pošto sam se nekoliko godina trudio da objavljujem knjige drugih, naljutih se na ceo svet i nisam

više hteo da mrdnem ni malim prstom za druge. Što se tiče kulturnih institucija da i ne govorim. Ta mešavina gluposti i provincijalizma načinila je totalno neefikasnim sporadične inicijative.

Vaš povratak u zemlju bio je pomalo neobičan: vratili ste se kao slepi putnik u kamionu punom lekova, gajajući nadu da možete da pomognete sunarodnicima.

— Obaranje režima me je iznenadilo. Mada sam još pre dve godine izašao iz izolacije u kojoj sam bio kao zaboravljeni Ahil koji se ljutit povukao u svoj šator, obnovio sam neke veze i počeo da se interesujem za ono što se događa u Rumuniji. Priznajem da nisam prepostavio takvu perspektivu promene, da uopšte nisam očekivao brutalno obaranje režima. Čak sam se navikavao na pomisao da se Rumunija albanizuje, a primedbe nezadovoljstva koje sam upućivao rumunskim intelektualcima, a naročito rumunskim piscima, malo po malo su se pretvorile u prezir sioranovskog tipa. I odjednom sam saznao za temišvarsku pobunu. U mojoj glavi dogodio se nagli i spektakularni preokret. Sa prezira prešao sam na divljenje (koje se posle smirilo!), pa na kajanje. Očajnički sam tražio prevozno sredstvo da bih se junački vratio u zemlju i preuzmem makar i najmanji rizik, da učestvujem. Moje retrospektivno učešće tih dana, revolucionarna groznica koja me je uhvatila, sada mi izgleda smešno. Vratio sam se u Rumuniju poslednjeg dana decembra u kamionu lekova. Kada sam stigao, posle nekih malih peripetija, bez ikakvog rizika, više se nije čula pucnjava nigde osim u pričama mojih sagovornika prepunih uzbuđenja, koji su preživeli događaje. U prvim danima bio sam zbunjen. Prepustio sam se zagrljajima raznoraznih dubioznih ličnosti koje su verovala u karadaloško (Karadale) opšte pomirenje. Poljupci, trg slobodne štampe! Ironizirao sam

to kasnije. Svi karijeristi, ljubitelji pečenja, konformisti, svi kradljivci, skribomani, kadite-lji bivšeg režima proglašavaju se žrtvama. Krivica beše u potpunosti Čaušeskovu. Grešnici, i to mnogi! Bio sam svestan da je bilo mudro, pa čak i oprezno pokazati se tolerantnim. S druge strane, uzbuđen trenutkom, osetio sam potrebu da relativizujem svu prošlost, da postanem neoporan, pomiritelj do prihvatanja svih lažnih vrednosti.

Malo po malo, pa sam se otrezno. Prihvatio sam da dam jedan intervju novinarki iz Lisita **Adevărul** (Istina). Nisam znao da je to bivša **Skanteja** (Varnica — bivši partijski lit). Novinarka je bila slatka, Temišvarka iznad svega. Imala je sve kvalitete. Njeno prvo pitanje bilo je da li imam neko sećanje na strahobalnog tiranina. Odgovorio sam joj da ne treba da me pomeša sa nekim članom nomenklature, koji je pobegao preko granice, da bi spasao lično bogatstvo, jer — pre nego što mi je bio zabranjen povratak u zemlju — bio sam samo mladi, buntovni pisac, oko koga se plela mala, brzo zaboravljena legenda. I pošto sam uočio njen razočarani pogled, dodao sam: no, imam uspomenu na Ilijeskua. I ispričao sam joj scenu koja se dogodila 1968. godine na sednici mladih pisaca kojoj je prisustvovao i Ilijesku, u to vreme jedan od sekretara Centralnog Komiteta zadužen za pitanja omalidine. Naše pritužbe su bile vezane za Eudena Barbua koji je tiranski i zaslepljujuće vodio časopis koji je navodno pripadao mladima — **Lucafarul**. Ilijesku je došao da nekako arbitra u ovom konfliktu. Uzeo sam reč i umesto da se uklopim u opšti ton rasprave, rekao sam kategorično: Euden Barbu je samo gromobran partije. Nisu mi dozvolili da nastavim, on je (Ilijesku) skočio kao da ga je ujela zmija i zabranio mi je da govorim. Sve vreme dok sam prepričavao ovu scenu gledao sam mladu i lepu novinarku koja je zabezeknuto slušala i trljala slepoočnicu olovkom. Ali, zašto ne zapisujete? upitah je. — Znao, ne može se. Naš list ne može da kritikuje gospodina Ilijeskua, priznala je pošteno autocenzuru. Šta sam mogao da uradim? Nastavio sam intervju o maloj **ad hoc** teoriji o krivici, koja se razblažuje, šireći se poput koncentričnih krugova, sve većih, koje izaziva kamen pada na mirnu površinu vode. To joj se dopalo. Na kraju krajeva, možda je i bolje tako. Rumunskom narodu je potreban žrtveni jarac da bi se nadao preobraženju.

Verujete li u »preobraženje Rumunije«?

— Sintagma pripada Sioranu. Sioran je, uprkos preziru prema Rumuniji, Rumun do srži. Njegov nihilizam je rumunski, mioritski. Cobanin iz **Miorice** (čuvena rumunska balada) je prvi teoretičar samoubistva, samoubilačke pasivnosti. Nema ni najmanju meru socijalnog. Ostala dva čobanina središuju se samo da bi izvršili pripremu za zločin. Rumunski narod je genijalan, ali je njegov genije metafizički. Na socijalno političkom planu je debilan. Zahvaljujući mimetizmu, rumunski narod je mogao da uđe u modernu civilizaciju, da bi delimično iz nje izašao na vreme Čaušeskuove vladavine, koje mu je ponudilo mogućnost da se ne ugasi nacionalna specifičnost već da je naglasi u svemu tome, što je bilo antisocijalno. Krade, sumnje, pasivnost, sve je to specifično. Na političko socijalnom planu, naša je šansa da oponašamo Zapad i da ugušimo mioritsku originalnost, po cenu da budemo manje umetnici. Uostalom, tako se dogodilo sa Japanom. Oponašali su Zapad. Sada su isto toliko »civilizovani«, iako je njihova civilizacija još uvek khrka. To je rešenje odviše komotno, odviše klasično? Možda. Ali, plašim se originalnih rešenja i onih koji hoće da nadu izbačuju u dubinama nacionalnog bića. Moderna civilizacija je postepena negacija nacionalnog bića. Nema smisla da se kajemo za to je suviše kasno.

Pisac, šahista, stari politički lisac. Koji partiju još želite da dobijete, protiv koga i cega se borite kada je Čaušesku izgubio meč?

— Protiv istorije i književne kritike, čijom se žrtvom osećam.

Da li je Vaš onirički pokret imao svoj manifest. Ako jeste, šta nam možete reći o njemu?

— Da. Mi ne sanjamo, mi fabrikujemo snove.

Razgovor vodio: Petru Krdu